

„Nem akartam hazudni”

(Egy készülő regényből)

Az Alpok lakói a küszöbön álló eső biztos jelének tartják, ha a magas hegyekből lezúduló patakok hangosabban csobognak a megszokottnál, és ha a zergék a csúcsról leereszkednek a völgybe. Anno 1699 történt, hogy egy zerge a meredek szirtokról alábocsátkozott a mélybe, és elvegyült a háziállatok között. Együtt legelt a Bütschi család kecskéivel és birkáival, és kőhajigálással sem lehetett elűzni. Miután az akkori gazda, Joachim Bütschi agyonlőtte és bevitetta a közeli kápolnába, találtak a fejében az agytekervények között egy kemény bőrhólyagot, amely tele volt véres vízzel, és föltehetőleg ez ölte ki az állatból a természet adta félnépséget, okozva egyúttal teljes elbutulást.

Azóta kettőszázharmincötzör váltakoztak az évszakok ezen a földön, és már megint azt látjuk, hogy egy szelíd zerge legel együtt a Bütschi család kecskéivel és birkáival. Őt bezzeg nem akarják elkergetni sem botokkal, sem kövekkel, viszont a közelgő felhőszakadás előjelének sem tekinthetjük, mert nem magától jött, hanem a mai gazda, Jörg Bütschi, aki ugyanolyan szenvedélyes zergevadász, mint az ősapja volt, ejtette foglyul még mint kisgidát, és az anyaállatot halva, őt pedig élve lehozta a tierfehdi völgybe, ahol aztán kecsketejen fölnevelte.

Karl K. azonban nemcsak a szelíd zergét látja, hanem hallja a Schreyenbach zuhatagát is, amelynek zuhogása ma csakugyan zajosabb, mint máskor. Mintha a Schreyenbach, magyarul Kiáltópatak nevéhez híven kiáltozna, mintha félelemkiáltásokat és halálsikolyokat lökne ki magából a lezúduló víz. Mintha biztosan tudná, mi lesz a sorsa a nem túl távoli jövőben, amikor majd a vizét lecsapolják egy erőmű kedvéért, és ezáltal nemcsak a hangjától, hanem a férfierejétől is meg fogják fosztani. Ha a szelíd zerge nem is, de a halálfélelmében sikoltozó patak a csörgésével és a csorgásával, a nyöszörgésével és a könyörgésével annál inkább tekinthető figyelmeztetésnek a közelgő zivatarra.

Karl K. azon tűnődik, hogy egyszer majd, a nem túl távoli jövőben talán az ő erőt is hasonló módon fogják lecsapolni. Ma még *A leküzdhetetlenek* című szatirikus színjátékon dolgozik, méghozzá önként; holnap talán egy erőmű építkezésén dolgozik, méghozzá kényszermunka keretében. Ma még egy félmázsás hátizsákot cipel egy szép svájci alpesi tájon keresztül; holnap talán egy félmázsás cementeszákot cipel egy még sokkal szebb német koncentrációs táborban.

Ő, ugyebár, nagyon is alkalmas volna a nehéz testi munkára. Ő a kezelőorvos diagnózisa szerint alapvetően egészséges.

Hátperszehátpersze: jelenleg nem vagyunk Németországban, jelenleg Svájcban vagyunk. És holnap (vagyis tíz nap múlva, ameddig elég a pénz a tierfehdi üdüléshez), tehát holnap Bécsbe utazunk vissza, és Bécs, legjobb tudomásunk szerint, szintén nem Németországban található, Karl K.-nak pedig nem áll szándékában, hogy fölkeresse a Harmadik Birodalmat. Na de akkor mi van, ha ennek fordítottjára kerül sor? Ha a Harmadik Birodalomnak áll szándékában Karl K.-t meglátogatni, és egy szép napon becsöngtet vagy bedörömböl? „Halló, cuncimókus, megjöttem, itt vagyok! Kövessen minket feltűnés nélkül!”

Karl K.-nak az utóbbi években kevesebb a jövedelme, mint azelőtt. Az autóját még fel tudja tankolni, kisebb javításokat is el tud végeztetni rajta, de ha egyszer elhasználdik vagy balesetben összeroncsolódik, nem lesz miből

újat vennie. Még elutazhat Svájcba, de úticélja már nem Sankt Moritz, nem is Lugano, hanem Tierfehd és az olcsó Hotel Tödi. Felolvasásaim, már ahol Karl K. egyáltalán szerepelhet még, egyre kevesebb a közönség, és a *Reflektor*, noha kulturális értelemben még mindig nyereség, pénzügyi szempontból már régóta veszteséget termel.

Anyagi helyzetét az sem könnyíti meg, hogy a prágai Melantrich kiadó, amely Karl K. műveinek Németországból átmentett raktárkészletét negyven százalék közvetítői díj fejében átvette, ami önmagában is arcátlan feltétel volt, még mindig nem hajlandó – mint dr. Katz prágai ügyvéd írja egy levélben Karl K.-nak – sem az eddig eladott példányokról elszámolást küldeni, sem az emiatt ismeretlen összegű tartozást kiegyenlíteni.

A Németországon kívüli német nyelvű könyvpiac az elmúlt éve kezdete óta váratlanul teljesen új helyzetbe került. Világirodalmi rangú, népszerű szerzők tucatjai vesztették el az úgynevezett „Harmadik Birodalomban” kiadójukat és olvasóikat, egyik napról a másikra. Ezeknek a szerzőknek új kiadót kell keresniük, lehetőleg Ausztriában vagy Svájcban.

Vagy... vagy a Csehszlovák Köztársaságban, ahol hárommillió főnyi német kisebbség él, de a szlávok nagy része is rendszeresen olvas német könyveket és újságokat. És Közép-Európában ez az egyetlen demokratikus állam!

Karl K. maga is Csehországban született. Csehszlovák állampolgár lehetne, ha a születése utáni évben a család nem költözött volna Bécsbe. Így hát nincsenek személyes emlékei arról az észak-csehországi kisvárosról, ahol a világra jött, és az a néhány cseh szó, amelyet ismer, köztük a „strč prst skrz krk!”, ez a fura felszólítás, már felnőttkorában ragadt rá.

Ennek ellenére vonzódik és kötődik mind az egykori Osztrák-Csehországhoz, mind a mai Csehszlovákiához, nemcsak a régi szülőföld és az új demokrácia miatt, nemcsak a prágai, brünni és olmützi – többnyire sikeres – fellépések miatt, hanem elsősorban a janowitzi kastély és a kastély úrnője miatt.

Még a háború előtt megfigyelte Karl K., hogy Sidi a kertésszel és a kocsisal nem mindig németül, hanem néha csehül is beszél. Karl K. erre vonatkozó kérdése nyomán kiderült, hogy a nyelvet mindig Sidi választja, leginkább attól függően, hogy épp milyen a kedve. A Pepík és a Vitezlav éppolyan jól beszélnek mindkét nyelvet, mint ő, Sidi, és nemnemem, Sidinek egyáltalán nem az a célja, hogy Karl K.-t, értetlenségre ítélve, kirekessze a társalgásból.

Viszont a háború óta a Csehszlovák Köztársaság egyedüli hivatalos nyelve a cseh, és attól fogva, hogy a német nyelvű utca- és cégtáblákat az új nyelvtörvény értelmében az egész köztársaság területén eltávolították, Sidi kizárólag csehül beszél a személyzettel. Hibátlanul, idegen akcentus nélkül beszél a hivatalos nyelvet, de írni nem hajlandó rajta. Kifogástalanul tud írni angolul és franciául, még olaszul is, de a cseh helyesírással csehül áll.

Tíz évvel ezelőtt, 1924 kora őszen, amikor néhány hónapra ismét felizzott Sidi és Karl K. szerelme, a férfi személyesen is megismerkedett Janowitzban a csehszlovák államelnökkel, dr. Thomas (vagy mégis inkább Tomáš) Masarykkal. Már jóval régebben, az úgynevezett „kéziratvita” idején felfigyelt a későbbi politikusra, aki politikai pályafutása előtt jelentős filológus és történész volt. A vita során Masaryk egy sor mélyreható nyelvkritikát

tikai és kézírás-történeti elemzéssel bizonyította be, hogy a „Königinhofi Kézirat” és a „Grünbergi Kézirat”, a cseh nemzeti öntudatnak ez a két zászlóshajója nem a közép-korban készült, hanem mindkettő a romantika évtizedeiből származó hamisítvány. És még hozzátette: a nemzeti büszkeségnek, egy nép önbecsülésének a jelenkori vívmányokon kell alapulnia, nem pedig a régmúlt – egy utólag kitalált, koholt régmúlt – kétes hitelességű nyelvemlékein.

Karl K. mindig is nagyra becsülte Masarykot. Mindketten küzdöttek a háború és a háborús propaganda ellen. Mindketten harcoltak a demokráciáért és a humanizmusért. Mindketten bírálták a nyelvvel való visszaélést, és mindketlen azt a véleményt képviselték, hogy a Habsburg-dinasztiát meg kell buktatni, és az Osztrák–Magyar Monarchiát fel kell darabolni. Ennek ellenére mindaddig sohasem találkoztak személyesen. Nem csoda: Masaryk a háborús éveket angliai emigrációban töltötte, és nem volt ideje odafigyelni a kortárs irodalom alkotóira.

Idejének legnagyobb részét előszobázással és audienciákkal töltötte különböző hadseregek és kormányok vezetőinél, valamint a vezetők tanácsadójánál, hogy meggyőzze őket az önálló cseh állam életbevágóan szükséges és fölöttébb hasznos voltáról. Ez a cseh állam természetesen elképzelhetetlen volna a szlovákok lakta területek nélkül – fejtette ki ilyen alkalmak során az eljövendő államférfi –, ezek viszont szintén elképzelhetetlenek volnának olyan nagyvárosok nélkül, mint Kassa (akarom mondani, Košice) és Pozsony (helyesebben Prošperok, még sokkal helyesebben Bratislava), ez utóbbi pedig ugyancsak elképzelhetetlen volna a Duna határfolyóvá alakítása nélkül. A rutének lakta kárpátaljai terület a Kárpátok északi részével együtt már csak afféle hab lesz a tortán.

De amikor aztán az önálló állam édes ábrándja valósággá vált, Masaryknak, mint elnöknek jóval több szabadideje lett, mint előzőleg, így tehát 1924 szeptemberében arra is ráért, hogy a bárónót, akit régebből ismert és kedvelt, meglátogassa janovicei kastélyában, ahol akkoriban Karl K. is tartózkodott.

Mondanom sem kell talán, hogy az elnök rokonszenve a bárónő iránt nem volt egyoldalú. Masaryk, aki Sidi korán elhunyt apjával volt egydíós, a nő szemében amolyan apa-pótlékká vált. Erre gondoljon az olvasó, és ne lepődjék meg, ha abban a percben, amelyet az alábbi néhány bekezdés megjelenít, a bárónő az elnöknek eleinte az arcát simogatta, később tisztességben megöszült szakállát húzgálta, miközben a bécsi szerkesztő az ilyenkor szükséges hárolpésnyi távolságból figyelte az enyeltést.

„Egyszer kint voltam a vásárban, kaptam a nagybátyámtól egy egész hatost, azaz tíz krajcárt, és festéket vettem rajta” – idézett fel Masaryk egy gyermekkori eseményt az 1850-es évekből. – „Színes téglalapok voltak fadóbozban, és még egy kis ecset is tartozott hozzájuk. Úgy vittem haza az egész csúgehört, mint valami kincset. Hazafelé menet vihar kerekedett, felhőszakadással. Hónom alá vettem a festéket, nehogy elázzon. Amikor hazaérkeztem, tizenkétféle színben virítottam: az összes festéklap szétkenődött az ingemen és a bőrömmön. Ez az oka annak, hogy nem festő lett belőlem, hanem köztársasági elnök.”

Sidi az akkor hetvenöt éves államférfi humorát hosszan csengő nevetéssel jutalmazta, mi több, meg is csókolta az aggastyán ráncos homlokát, Karl K. viszont elgondolkodott. Gyerekkorában vele is előfordulhatott volna valami hasonló, csak annyi kellett volna, hogy a családja ottmaradjon Gitschinben (vagy talán inkább Jičínben)!

A kastélyparkon végighúzódó gesztenyesor ebben az órában olyan sokszínű volt, mintha a kis Tomáš festékei, amelyeket nagyjából hetven évvel azelőtt vásárolhatott, nem is a bőrét és az ingét, hanem a janovicei kastélypart lombjait színezték volna tarkára. Az elnök *A gladiátorok bevonulását* füttyörészte, azt a híres indulót, amelynek szerzője Julius Fučík, minden idők legnagyobb

komponistája, persze, csak ha eltekintünk Smetanától, Dvořáktól és Janáčekktől. Jaj, de nagy kár, hogy a háború árnyékában, alig negyvennégy évesen meghalt ez a Julius Fučík! Van egy unokaöccse, a Bedřich Fučík, aki a prágai Melantrich könyvkiadó igazgatója. Rendes fiú, csak hát, sajnos, nem zeneszerző, hanem, mint az imént elhangzottakból következik, mindössze könyvkiadó.

Erős szél támadt, és az elnök a feje fölé tartotta a mapáját, amely a napi levelezését tartalmazta. A gesztenyék potyogtak és kotyogtak, doboltak és dübörögtek, kalapáltak és kalimpáltak, gurultak, borultak, szorultak, szomorultak és megnyomorultak. Mindez oroszországi emlékeit juttatta eszébe az elnöknek. Masaryk 1917-ben utazott Szent-Pétervárra, hogy Alekszandr Kerenszkijjel, az orosz ideiglenes kormány vezetőjével tárgyaljon a cseh légiók megszervezéséről azokban a szibériai légerekben, ahol cseh nemzetiségű hadifoglyok voltak elhelyezve. Csakhogy elkésett: Kerenszkijt éppen az ő érkezése napján buktatták meg.

„Milyen különös! Akárhová mentem Oroszországban, mindenütt lőttek. Szent-Pétervárott a táviró- és telefonhivatallal szemben laktam, amelynek birtoklásáért elkecseregetett küzdelem alakult ki. Az embereim noszogattak, hogy utazzam Moszkvába. Hogy ott nyugalom van, és hogy a cseh légiók szervezőbizottsága majd utánam utazik. Na jó, felszálltam a moszkvai gyorsra. Igen ám, de alighogy megérkeztem Moszkvába, ott is elkezdődött a csinnbumm-cirkusz. Már a Petrovsko-Razumovszkoje pályaudvaron hallottam a lövéseket. Otthagytam a pályaudvaron az embereinket, és gyalogszerrel indultam a Vörös tere a Hotel National felé, ahol még Pétervárról szobát foglaltattam.”

Csakhogy a Vörös téren Masaryk katonai kordonba ütközött. „Hová megy maga?” – kérdezte tőle az egyik tiszt. Masaryk azt felelte, hogy a Hotel Nationalba szeretne eljutni. „Az nem fog menni” – mondta a tiszt –, „ott lőnek!” Masaryk látta és hallotta, hogy tényleg lőnek, méghozzá két oldalról: az egyik oldalon a bolsevikok elfoglalták a színházat, a másik oldalon pedig Kerenszkij egységei tartották magukat, és a szemben álló felek odavissza lödöztek hol kézfegyverrel, hol géppuskával. A tiszt azt tanácsolta Masaryknak, hogy menjen inkább a Hotel Metropolba.

„Mentem a megadott irányba, előttem egy ember szedte a lábát, aztán futásnak eredt, és besurrant egy nagy kapun, amely rénsnyire nyílt előtte. Az volt a Hotel Metropol. En is be akartam menni, de az orrom előtt becsukták a kaput. Bezörgetek, és bekiáltok: »Hé, mit csinál maga? Nyissa ki! Gyorsan!« »Őn a mi vendégünk?« – kiabál bentről a portás. – »Mert ha nem, akkor nem engedhetem be, minden helyünk foglalt.« Nem akartam hazudni, ezért így kiáltottam befelé: »Nem vagyok a maguk vendége, de akkor is engedjen be, ne csináljon ostobaságot!« Ettől annyira meglepődött, hogy beengedett.”

Karl K.-t lenyűgözte az anekdota, és különösen megrendítőnek érezte az egyik szikár, rövid mondatot: „Nem akartam hazudni.” Lövöldöznek Moszkva belvárosában! Minden irányból süvitenek a golyók! Pattognak az utcakövön! Becsapódnak a házfalakba! És Masaryk profeszor ott áll egy szálloda bezárt kapuja előtt! Ahová nem akarják beengedni! Ha azt mondaná, hogy ő a szálloda vendége, akkor minden további nélkül bemehetne! De ő nem akar hazudni, még abban a pillanatban sem, amikor közvetlen életveszély fenyeget! És aztán, hét évvel később, úgy meséli az esetet, mintha magától értetődő volna! „Nem akartam hazudni.”

Még a kastélyparkon végighúzódó szél is megszelídült ezektől a szavaktól. Már nem szaggatta a lombot. Enyhe fuvallattá szelídült, amely az igazat, csakis a szintiszta igazat suttogetta a fülünkbe.

Boldog lehet a Csehszlovák Köztársaság egy ilyen tisztességes államfővel!

Márpedig Masaryk professzor nemcsak tisztességes, hanem megszólítható is. Ahogy újabb mondani szokás, „párbeszédképes”.

Jó lenne, ha a csehszlovák állam több szabadságot és önállóságot adna az etnikai kisebbségeinek, hogy se a csehországi németek, se a szlovákiai magyarok ne akarjanak a köztársaságtól elszakadni – fejtette ki Karl K. az elnöknek. Igaz ugyan, hogy németeket a Hitlerrajban és a magyarokat a fasiszta Horthysztánban sokkal durvábban elnyomják, mint a demokratikus Csehszlovákiában, és Horthy, mint kormányzó, az egész magyar társadalmat belekormányozza a szakadékba, úgyhogy a nyomába nem ér Masaryk professzornak, de egy dolog mégis bizonyossággal állítható, az tudniillik, hogy a németeknek Németországban és a magyaroknak Magyarországon nem kötelező a cseh nyelvet elsajátítaniuk.

„Önök nagyon érdekes gondolatai vannak” – mondta Masaryk. – „Kíváncsivá tett a folytatásra. Ön nem megy a szomszédba eredeti nézetekért.”

Csehszlovákiának katonai szövetséget kellene kötnie Ausztriával, jelentette ki Karl K., és egyáltalán, a két kisállamnak minden téren közelednie kellene egymáshoz, máskülönben előbb vagy utóbb mindkettőt be fogja kebelezni Németország.

Masaryk jót nevetett, és vállon veregette a bécsi újságíró. „Ön egyre viccesebb dolgokat mond nekem! Hogy a mi hazánkat Németország megeszi reggelire? De hát ezt Anglia és Franciaország sohasem fogja túrni! Az Egyesült Államokról már nem is beszélve! Nem, az ilyesmi teljesen elképzelhetetlen! Egy ilyen lépés egy újabb világháborúhoz vezetne! De tudja, mit? Ön adott nekem két nagyon jó tanácsot, cserébe én is adok önnek egyet. Csak egyet a kettőért, de talán ez az egy tanács még jobb lesz, mint az ön által adott kettő együttvéve. Ha a sors egyszer úgy alakul, hogy önnek sem Németországban, sem Ausztriában nem jelenhetnek meg a művei, akkor forduljon egy csehszlovák könyvkiadóhoz. Csak Prágában működik nyolc német és húsz kétnyelvű könyvkiadó vagy könyvkereskedő- és kiadóhivatal. Ebből is látszik, milyen irtózatosan elnyomjuk a német kisebbséget! Beszélgetésünk elején már említettem a zeneszerző Fučík unokaöccsét, aki a Melantrich Verlagot vezeti, és biztos vagyok benne, hogy Bedřich Fučík úr önnek bármikor rendelkezésére fog állni!”

Sidi, aki mostanáig hallgatott, ránézett az órájára, és kijelentette: legfőbb ideje volna kilovagolni. Akkoriban, 1924 őszén Masaryk, mint említettem, hetvenöt éves volt, de még mindig órákig tudott lovagolni, megszakítás nélkül. Frissen és délcegen ült a nyeregben, úgyhogy Karl K., aki soha életében egyszer sem ült lóháton, csak irigyelhetett az elnököt.

Na és milyen jó tanácsot kapott tőle! Ez Karl K. számára csak nyolc és fél évvel később, 1933 tavaszán vált világossá, amikor Németországban betiltották a műveit, és Ausztriában is egyre aggasztóbbá vált a helyzet.

Bedřich Fučík és a prágai Melantrich kiadó! Micsoda pompás ötlet! Karl K. úgy hallotta, hogy Heinrich és Thomas Mann, akik amúgy is megkapták a csehszlovák állampolgárságot, szintén a Melantrichnál jelennek meg, és Bertolt Brecht, aki a *Koldusopera* óta a berlini kulturális

élet Jolly Jokerévé nőtte ki magát, szintén a prágai német szerző pozíciójába menekült. Melantrich! Hát ez tényleg ragyogó ötlet!

Aztán viszonylag hamar kiderült, hogy a Melantrich mégsem volt egészen ragyogó ötlet, legalábbis Karl K. számára semmiképp. Fučík úr nem akarta a *Reflektor* új számaikat megjelentetni, és az Ausztriában megjelent számokat nem akarta kivinni a könyvesboltokba, mert – állítása szerint – a *Reflektorral* való bárminemű foglalkozás kizárólag veszteséget termel, és akkor lesz a legkisebb a veszteség, ha az új számok kéziratban maradnak. Az esetleg mégis eladott példányok után nem akart fizetni, mert – állítása szerint – a bevétel a szállítási költséget sem fedezi. Olyan elszámolás, amellyel Fučík úr az utóbbi állítást alátámaszthatna volna, nem készült, és arra a kétségtelen tényre, hogy Karl K.-val a Melantrich kötött egy írásbeli szerződést, amely szerint a szállítási költségek nyolcvan százalékát a kiadó fedezi, Fučík úr csak annyit mondott, hogy az okiraton egy bizonyos Jan Müller aláírása szerepel, aki nem volt illetékes arra, hogy a kiadó nevében szerződjön, és ennek megfelelően a szerződés érvénytelen, vagy legalábbis a kiadót nem kötelezi semmire.

A per, amelyet dr. Katz a prágai kereskedelmi törvényszéken indított a kiadó ellen, nem kecsegtet semmi jóval. Már áprilisban meghozták a Karl K. számára igen kedvezőtlen elsőfokú ítéletet, és a fellebbezési tárgyalást augusztusra halasztották. Két bíró vehető számításba, írja dr. Katz a Karl K.-nak címzett levélben. Az egyik dr. Jahoda, akinek német nyelvismerete, udvariasan fogalmazva, némileg hiányos. A tolmács sokba kerül, és megbízhatatlan. Továbbá dr. Jahoda a szakirodalmon kívül még soha egyetlen könyvet sem olvasott, és valószínűleg halvány sejtelmé sincs róla, hogyan működik egy könyvkiadó, és milyen kapcsolatban állhat egy szerzővel. A másik bíró dr. Weinfurter, nyugdíjazás előtt álló idős ember, születésére nézve szudétanémet, aki a tárgyalóteremben irodalmi idézetekkel dobálódzik. Az ő esetében tehát sem a nyelvel, sem a műveltséggel nem volna gond. A gondot inkább az okozza, hogy dr. Weinfurter, noha nem győzi hangoztatni, hogy ő a Csehszlovák Köztársaság lojális állampolgára, és hivatalban levő bírónak egyik politikai pártnak sincs elkötelezve, mindezt csak azért mondogatja, hogy leplezze a német nemzetiszocializmus iránti rokonszenvét.

Viszont Tomáš Masaryk professzor, még most, 1934 júliusában is köztársasági elnök, és nyolcvanöt éves korát meghazudtolva még most is napi egy órát lovagol!